

contemporary generation of young girls. The author examines the process of forming of girls in the spirit of responsibility, sensitivity, loyalty, understanding of their own purposes, preparing them for the role of wife and mother. It is determined value of teacher and family in the forming of modern moral convictions of future women. Modern educational processes aimed to consolidate society around moral education of young generation. That is why study of actual teaching experience of outstanding scientist V. Sukhomlynskiy has very important meaning, on the pages of his epistolary heritage it is highlighted significant aspects such as need for moral education of youth, forming of sense of responsibility, understanding, love. Sukhomlynskiy's epistolary can discover biological nature of women, their spiritual wealth and beauty. Woman is a talisman of any family. The role of woman is constantly growing now. The success in the family depends on peace and harmony. Problem of forming of morality among girls is still actual and it needs solution in the conditions of development of Ukrainian State.

Keywords: education, letter, morality, motherhood, parents, responsibility, school, family.

УДК 37 (477) (092) «1918/1970»

Іваніків Н. М.*

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ДЖЕРЕЛО ЖИВЛЕННЯ ДИТЯЧОЇ ДУШІ

У статті розглянуто аналіз педагогічної спадщини В. Сухомлинського, який засвідчує, що педагог неодноразово звертався до матеріальних і духовних скарбів рідного краю як невичерпного джерела виховання. Мало не у кожному його творі мовиться про вплив рідної природи на формування особистості дитини, та невичерпну сутність, цього «вічного» впливу. У роботі проаналізовано деякі особливості краєзнавчого принципу у навчанні дітей молодшого шкільного віку. Досліджуються проблеми розвитку особистості, мотиваційна сфера у процесі вивчення рідного краю. Проаналізовано ефективність початкового навчання і виховання в процесі краєзнавчої діяльності.

Ключові слова: рідний край, краєзнавство, краєзнавча діяльність, виховання, патріотизм, молодший шкільний вік.

Могутнім і невичерпним джерелом духовності, моральності і культури суспільства є любов до рідного краю, його безцінних багатств, глибока пошана до віковичних традицій свого народу. Високе поняття Вітчизни починається від рідного міста, села, вулиці, від рідного порогу. Воно передається з покоління в покоління з молоком матері, чарівною мелодією народної пісні, поетикою рідної мови. Любов до малої Вітчизни – це те, без чого неможливі ні справжній всеукраїнський патріотизм, ні пов'язана з ним повага до інших народів, до загальнолюдських цінностей та ідеалів.

Але мало любити свій край – його ще треба знати. Знання рідного краю не просто збагачує і звеличує людину, воно служить своєрідним містком, що єднає покоління минулих з поколіннями прийдешніми. Пошана до традицій давньої культури та славного минулого творить тривкі основи теперішності й є запорукою майбутнього.

Сучасні умови життя змушують шукати нові, більш ефективні форми і методи навчання, спрямовані на формування нової генерації людей з високими ідеалами, моральними і національними цінностями. Важливу роль доцільно приділити патріотичному вихованню дітей та юнацтва, у змісті якого центральне місце займає шкільне краєзнавство. У процесі краєзнавчої роботи учні самостійно засвоюють навчальний матеріал, набувають навичок необхідних у житті, готуються до практичної діяльності та розширюють загальноосвітні знання.

Ідея використання краєзнавчих матеріалів у процесі навчання була обґрунтована в працях Я. Коменського, М. Ломоносова, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинського. На важливість краєзнавства неодноразово наголошували І. Вагилевич, М. Галущинський, І. Франко, І. Юцишин. Важливого значення вивченню минулого рідного краю надавав видатний

* Іваніків Н. М.*

вчений і політичний діяч М. Грушевський. «Наш край великий і багатий, один з найкращих країв на світі, створений для розвитку великої, економічно сильної держави. Український народ повний життєвої сили, енергії, здібний, витривалий, високо здатний до організації, до громадської солідарності». Окремі методичні аспекти сучасного шкільного краєзнавства розробляють М. Костриця, В. Обозний, М. Откаленко, Л. Паламарчук. Ця проблема частково знайшла відображення в історико-педагогічних дослідженнях А. Вихруща, Т. Завгородньої, С. Золотухіної, О. Сухомлинської, М. Чепіль.

Однак використання краєзнавства у навчально-виховному процесі на кожному історичному етапі мало свої особливості. Лише за умов об'єктивного аналізу виховної ролі краєзнавства можна вийти на можливості та перспективи творчого використання історичного досвіду у підвищенні патріотичної свідомості молодших школярів.

Мета статті – розкрити ідеї В. Сухомлинського щодо ролі краєзнавства та формуванні любові до рідного краю.

Українське краєзнавство, пройшовши нелегкий шлях розвитку, зайняло у сучасному суспільно-політичному житті пріоритетні позиції з духовного вдосконалення, збереження багатовікових культурних традицій, відновлення історичної пам'яті народу, формування національно-свідомих громадян незалежної суверенної держави. У розв'язанні цього завдання значне місце належить шкільному краєзнавству, яке сприяє глибшому засвоєнню учнями основ наук, формуванню у них національних переконань, моральних і естетичних почуттів, фізичному розвитку і загартуванню.

Вивчення та аналіз педагогічної спадщини В. Сухомлинського свідчить, що він неодноразово звертався до матеріальних і духовних скарбів рідного краю як невичерпного джерела виховання. Про вплив рідної природи на формування особистості дитини, невичерпну сутність, цього « вічного» впливу, йдеться майже у кожному творі. Це, зокрема, Емоційне і естетичне виховання, Роки дитинства, Школа і природа, Як виховати справжню людину. Природа рідного краю, батько і матір, рідні і сусіди наповнюють душу дитини неповторним почуттям і переживанням прекрасного. Педагог був переконаний, щоб стати справжньою людиною, патріотом, вихованець повинен разом із вихователем пройти шлях від «...почуття прив'язаності до рідного куточка до розуміння історичних доль народів» [3, с. 134]. Світ, що оточує дитину, дуже різноманітний, а тому утвердження в її душі багатого й незабутнього дитинства є азбукою патріотичного виховання.

У практичній діяльності В. Сухомлинський починав з того, що допомагав дітям побачити світ навколо себе, закарбувати в пам'яті неповторну красу свого рідного краю, бо без нього «...немає людини, немає її морально-емоційного й етичного коріння, немає свіжого вітерця, який живить полум'я любові до Вітчизни» [3, с. 134]. Від багатства спілкування з навколишнім світом залежить розвиток природних задатків, як передумови індивідуальних нахилів особистості, її здібностей і талантів.

Педагог наголошував на необхідності назавжди зберегти у свідомості, в емоційній пам'яті дітей «...деталі рідної природи, ті незабутні куточки з яких поступово складається світ, дорогий для людини» [5, с. 168]. Краса рідної землі є першим джерелом патріотичної свідомості. Утверджувати її – це святий обов'язок кожного вихователя. При цьому вихователь повинен не просто вчити пасивно милуватись, а навчати дорожити долею рідного.

Чим глибше учні вникають в історичні і культурні відносини краю з іншими регіонами й територіями України, тим чіткіше осмислюється поняття Батьківщини. Краєзнавча діяльність є тим могутнім джерелом великих можливостей для формування патріотичної свідомості й рівня культури дитячої душі. У процесі формування особистості найефективнішим є пізнання, адже пізнання є процесом творчим, ідеальним для освоєння «реального світу». В міру розвитку допитливості, пізнавальних процесів, мислення усе ширше використовується дітьми для освоєння навколишнього

світу, що виходить за рамки задач, висунутою їх власною практичною діяльністю. Дитина починає ставити перед собою пізнавальні задачі, шукає пояснення поміченим явищам. Вона прибігає до свого роду експериментів для з'ясування цікавлячих її питань, спостерігає явища, міркує й робить висновки. «Пізнаючи світ і самих себе, – писав В. Сухомлинський, – діти зобов'язані по крупинці усвідомлювати свою відповідальність за матеріальні й духовні цінності, створені старшим поколінням. «Подорожі» в минуле рідного краю – так називалися наші екскурсії і походи в поле, на берег річки, в сусідні села. Я прагнув показати дітям те, що зв'язує минуле і сьогочасне в духовному житті нашого народу... Нехай маленька дитина задумається над долею рідної землі, нехай відчує, переживе тривогу й занепокоєння за її майбутнє. Нехай події далекого минулого постануть перед нею як джерело сьогоднішнього» [4, с. 219].

Природу звали колискою дитячої думки й усіма зусиллями прагнули, щоб кожна дитина пройшла школу дитячого мислення. Мислення, що розвивається в процесі спостережень рідного краю, дає дітям можливість передбачати за раніше результати своїх дій, планувати їх. Іншими словами, на основі наочно-діючої форми мислення починає складатися наочно-образна форма мислення. Разом з тим, діти стають здатні до перших узагальнень, заснованих на досвіді їхньої першої практичної предметної діяльності і закріплюється в слові. Дитині в цьому віці приходить дозволяти усе більш складні і різноманітні задачі, що вимагають виділення й використання зв'язків і відносин між предметами, явищами, діями. У грі, малюванні, конструюванні, при виконанні навчальних і трудових завдань вона не просто використовує заучені дії, але постійно видозмінює їх, одержуючи нові результати, фантазує, реалізує побачене у дійсне, і навіть, передбачає майбутнє рідного краю, хоча воно, часто, по-дитячому добре і чисте.

В. Сухомлинський надзвичайно сам любив природу і пропагував її вивчення як основного джерела живлення для тендітної дитячої душі. Навчально-виховний процес, проходячи в природі і завдяки природі, переконує в тому, що вона не тільки об'єкт пізнання, не тільки сфера активної, самостійної діяльності дітей та юнацтва, а й частина їхнього щоденного буття. Постійне спілкування з природою і взаємодія з нею стає істотною стороною виховного процесу [6, с. 536-537]. При цьому забезпечується єдність розумового виховання й виховання фізичного, трудового, морального, естетичного, емоційного, яке з віком і розвитком дитини все більше розширюється і розкриваються нові, не заповнені, винятково сприятливі комірочки для впливу виховання і вихователя. Під умілим керівництвом вихователя, учителя учень вчиться бачити творіння природи у всьому суцюзі, творчо мислити, думати. «В педагогічній творчості вирішальну роль відіграють думка, мудрість, науковий підхід учителя до своєї праці [6, с. 537]. Учитель – майстер, невідступний у досягненні своєї мети. Він добре розуміє прислів'я: «Крапля січе камінь не своєю силою, а своєю частотою падіння». Слово педагога є найважливішим інструментом впливу на дітей, а рідний край є найкращим педагогом серед педагогів. Учитель має бути талановитим актором, якого щодня чекає вдячний глядач, а рідний край – театром, в якому затишно почуваються діти і черпають найсокровенніше, переймаються долею рідного краю, виховують і виховуються. Цю просту мудру істину дуже добре розумів і впроваджував у життя В. Сухомлинський. Він ознайомлював дітей з краєвидами місцевості, вчив бачити прекрасне, любити, пишатись рідним краєм, відчувати природу: «Ми йшли в степ, сідали на вершину кургану, дивились на широкі поля, засіяні пшеницею, милувалися квітучими садами й струнками тополями, синім небом і співом жайворонка. Захопленню красою Землі, де жили діди й прадіди, де нам судилось прожити життя, повторити себе в дітях, постаріти й піти в землю, яка народила нас, – це найважливіше емоційне джерело любові до Батьківщини» [4, с. 265].

В. Сухомлинський систематизував вивчення «краси навколишнього світу», природи рідного краю і Батьківщини, виховання почуття відповідальності за все суще на Землі в єдиний комплекс. Природа є «джерелом добра, її краса впливає на духовний світ людини тільки тоді, коли юне серце облагороджується вищою людською красою – добром, правдою, людяністю, співчутливістю, непримиренністю до зла» [1, с. 539].

Особливе значення має виховання засобами природи рідного краю учнів у молодшому шкільному віці, їхні захоплення, адже дитяча душа це той найсприятливіший ґрунт, у якому легко проростає зерно добра й любові. В. Сухомлинський писав: «Треба так впливати на свідомість і почуття вихованців, щоб вони переживали привабливість добра і нетерпимість до зла, щоб уже в ранньому дитинстві їх полонила моральна краса людської поведінки, щоб дитина сама прагнула до щастя бути морально красивою. Для дитини захоплення взагалі є бажаним духовним станом. Від того, чим захоплюється дитина, великою мірою залежить формування її морального начала» [2, с. 540].

Завдання вихователя, вважає педагог, полягає в тому, щоб відкрити перед кожним вихованцем усі джерела, якими живиться могутнє почуття любові до Батьківщини. Це й природа рідного краю, і мати з батьком, і рідне село, місто. Усі ці джерела мають бути відкриті перед дитиною постійно – з перших кроків її свідомого життя [3, с. 133-134]. Отже, вивчення рідного краю, в когорті усіх наук, відіграє чи не найважливішу роль у становленні школяра, як моральної особистості, особистості зі стійкими патріотичними почуттями.

За нашими переконанням, саме в такому природному середовищі, в оточенні усього рідного, зберігаються ті фундаментальні зв'язки, біологічного із системою поза біологічно вироблених механізмів, що програмують діяльність людини, і зливаються в єдине ціле, і тоді стають нерозривними процес виховання й система моральних і національних цінностей. Ідеться про краєзнавчий принцип, за допомогою якого вчитель реалізує відоме дидактичне правило – «від відомого до невідомого», «від близького до далекого». Як засвідчують численні праці і власний педагогічний досвід, вивчаючи найближче довкілля, учні спочатку знайомляться з найпростішими явищами, а з часом процес навчального пізнання ускладнюється. Школярі все глибше проникають у сутність процесів, які відбуваються у навколишньому середовищі. Територіально розширюється поняття рідного краю. Зростає роль їх теоретичного мислення, посилюється єдність і взаємозв'язок краєзнавчих пошуків безпосередньо на уроці та в позаурочний час.

Вищенаведене дає підстави стверджувати, що у педагогічній спадщині В. Сухомлинського приділено особливу увагу ролі рідної природи у формуванні пізнавального інтересу й патріотизму учнів, висвітлено роль вихователя у цьому процесі, форми і засоби вивчення рідного краю, досліджено проблеми розвитку особистості, мотиваційну сферу дітей та юнацтва в процесі краєзнавчої роботи.

Сьогодні, у добу духовного зламу і розчарувань українського народу, коли один з найважливіших обов'язків освітян є плекання національного патріотизму, значення історичного краєзнавства важко переоцінити, бо завдяки йому ми зможемо подолати почуття своєї меншовартості, відродити ідею самооцінки отчого краю, виховати синівські почуття до традицій і обрядів. Розвиток краєзнавства немислимий без глибокого вивчення і осмислення досвіду його організації нашими попередниками, відродження кращих його традицій.

Перспективними напрямками у дослідженні даної проблеми є вивчення та узагальнення досвіду краєзнавчої діяльності учнів, психолого-педагогічні засади формування громадянськості засобами краєзнавства, питання краєзнавства у змісті сучасної шкільної освіти.

Література:

1. Сухомлинський В. Емоційне і естетичне виховання / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 449-568.
2. Сухомлинський В. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – С. 403-641.
3. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – С. 55-209.
4. Сухомлинський В. Роки дитинства / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 99-279.
5. Сухомлинський В. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 149-419.
6. Сухомлинський В. Школа і природа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 536-551.
7. Denek K. (1994b), Znaczenie krajoznawstwa w edukacji szkolnej, [w:] Lewowicki T. (red.), W kręgu teorii i praktyki kształcenia wielostronnego, Wydział Pedagogiczny UW, Warszawa, p. 19-33.

Иваникив Н. Н.

V. СУХОМЛИНСКИЙ ОБ ИСТОЧНИКЕ ПИТАНИЯ ДЕТСКОЙ ДУШИ

В статье рассмотрен анализ педагогического наследия В. Сухомлинского, который показывает, что педагог неоднократно обращался к материальным и духовным сокровищам родного края как неисчерпаемого источника воспитания. Почти в каждом его произведении говорится о влиянии родной природы на формирование личности ребенка, и неисчерпаемую сущность, этого «вечного» влияния. В статье проанализированы некоторые особенности краеведческого принципа в обучении детей младшего школьного возраста. Исследуются проблемы развития личности, мотивационные установки в процессе изучения родного края. Проанализирована эффективность начального обучения и воспитания при использовании краеведческого материала.

Ключевые слова: родной край, краеведение, младший школьный возраст, краеведческая деятельность, патриотизм, воспитание.

Ivanikiv N.N.

V. SUKHOMLYNSKIY ABOUT SOURCE OF ENERGY OF CHILD'S SOUL

The article is devoted to analysis of V. Sukhomlynskiy's pedagogical heritage, which testifies that famous pedagogue repeatedly referred to material and spiritual treasures of his native land as to the inexhaustible source of upbringing. Almost every work of outstanding pedagogue dwells upon the influence of native nature on child's personality, problems of forming and formation, and the inexhaustible essence of this important impact. In particular, these are such works as: «Emotional and Esthetic Education», «The Years of Childhood», «School and Nature», «How to Bring up a Real Human». Some peculiarities of principles of country studies while teaching junior schoolchildren were analyzed in the work. The problems of personality, its development, further broadening of outlook, of gaining experience, progress in motivational sphere in the process of native country studies were investigated. Effectiveness of primary education and upbringing in the process of studying local history, geography and culture were analyzed. The article explains the actuality of approaches for the implementation of country studies on the principles of humane character in education and upbringing at a primary school and confirms that observance of country studies in the educational sphere of a primary school contributes to forming and formation of world outlook, culture, intellect, physical and mental capacity for work, progress in studies and quality of knowledge, development of friendly relationships in the micro- and macrosociety.

Keywords: native land, country studies, country studies investigation, upbringing, patriotism, junior school age, primary school, personality.